PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

MAHALLIY MUSIQIY USLUBLARNING O‘QUVCHILAR MA’NAVIY AXLOQIY RIVOJIDAGI AHAMIYATI

Axmatova Maftuna Sanjar qizi
Samarqand davlat pedagogika istituti “Musiqa ta’limi va san’at” mutaxassisligi magistranti
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20337833

Annotatsiya: Ushbu maqolada mahalliy musiqiy uslublarning o‘quvchilar ma’naviy-axloqiy rivojlanishidagi ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Xalq musiqa merosi, milliy kuy va qo‘shiqlar yosh avlod qalbida milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, insonparvarlik hamda estetik didni shakllantirishda muhim vosita ekanligi yoritilgan. Shuningdek, maqolada mahalliy musiqiy uslublarning o‘quvchilarning ma’naviy dunyosini boyitish, axloqiy fazilatlarini rivojlantirish va milliy madaniyatga hurmat ruhida tarbiyalashdagi o‘rni ochib berilgan. Musiqa ta’limi jarayonida an’anaviy musiqiy merosdan samarali foydalanish orqali o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, madaniy saviyasi hamda ijtimoiy faolligini oshirish mumkinligi asoslab berilgan. Shu bilan birga, zamonaviy ta’lim tizimida milliy musiqiy uslublarni o‘qitishning pedagogik imkoniyatlari va ularni amaliyotga tatbiq etish masalalari ham ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari mahalliy musiqiy uslublarning yoshlar tarbiyasida muhim ma’naviy omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: mahalliy musiqiy uslublar, ma’naviy-axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, musiqa ta’limi, xalq musiqasi, estetik tarbiya, o‘quvchi shaxsi, madaniy meros, vatanparvarlik, ijodkorlik.

Annotation. This article analyzes the importance of local musical styles in the spiritual and moral development of students from a scientific and pedagogical perspective. It highlights that folk musical heritage, national melodies, and songs serve as important means of forming national values, patriotism, humanity, and aesthetic taste in the younger generation. The article also reveals the role of local musical styles in enriching students’ spiritual world, developing their moral qualities, and educating them in the spirit of respect for national culture. It is substantiated that effective use of traditional musical heritage in the educational process can enhance students’ creative thinking, cultural awareness, and social activity. In addition, the pedagogical possibilities of teaching national musical styles in the modern education system and issues of their practical implementation are discussed. The research findings show that local musical styles are an important spiritual factor in the upbringing of young people.

Keywords: local musical styles, spiritual and moral education, national values, music education, folk music, aesthetic education, student personality, cultural heritage, patriotism, creativity.

Kirish. Mahalliy musiqiy uslublar xalqning ko‘p asrlik ma’naviy merosi, milliy qadriyatlari va madaniy tafakkurining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ayniqsa, yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol etib tarbiyalashda milliy musiqa san’atining o‘rni beqiyosdir. Zero, xalq kuy-qo‘shiqlari, maqom san’ati, an’anaviy ijrochilik namunalari inson qalbiga ezgulik, vatanparvarlik, milliy g‘urur va estetik did tuyg‘ularini singdiradi [1]. Shu bois bugungi kunda ta’lim tizimida mahalliy musiqiy uslublardan samarali foydalanish dolzarb pedagogik masalalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. O‘zbekiston Respublikasida yoshlarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, ularning ma’naviy dunyosini boyitish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasida milliy madaniyat va san’atni rivojlantirish, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [2]. Shuningdek,

musiqa va san’at sohasini rivojlantirishga oid qaror va farmonlarda ham yosh avlod qalbida milliy musiqa merosiga muhabbat uyg‘otish muhim vazifa sifatida belgilangan [3].

Musiqa inson ruhiyatiga kuchli ta’sir ko‘rsatadigan san’at turi bo‘lib, u nafaqat estetik zavq beradi, balki axloqiy tarbiya vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Sharq mutafakkirlari ham musiqa va tarbiya o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik haqida qimmatli fikrlarni ilgari surganlar. Xususan, Abu Nasr Forobiy o‘zining “Musiqa haqida katta kitob” asarida musiqa inson qalbiga ta’sir etib, uning ruhiy kamolotiga xizmat qilishini ta’kidlagan [4]. Shuningdek, Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida yoshlar tarbiyasida san’at va adabiyotning o‘rni muhim ekanligini qayd etadi [5]. Bu qarashlar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Mahalliy musiqiy uslublar o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash hissini shakllantiradi, ularni ajdodlar merosiga hurmat ruhida tarbiyalaydi. Ayniqsa, maqom, baxshichilik, folklor va milliy qo‘shiqchilik namunalari yoshlarning ma’naviy dunyosini boyitishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi [6]. Musiqa orqali o‘quvchilarda mehr-oqibat, insonparvarlik, jamoaga hurmat, estetik did va ijodkorlik kabi ijobiy fazilatlar rivojlanadi. Shu sababli umumta’lim maktablari va oliy ta’lim muassasalarida milliy musiqa namunalaridan keng foydalanish pedagogik samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi globallashuv sharoitida ayrim yot g‘oyalar va ommaviy madaniyat ta’siridan yoshlarni asrashda ham milliy musiqa muhim ma’naviy omil hisoblanadi. Chunki milliy kuy va qo‘shiqlar xalqning tarixiy xotirasi, urf-odati hamda ma’naviy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi [7]. Shu bois mahalliy musiqiy uslublarni o‘rganish, ularni yoshlar ongiga singdirish va ta’lim jarayonida qo‘llash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar tahlili. Tahalliy musiqiy uslublarning o‘quvchilar ma’naviy-axloqiy rivojidagi ahamiyati masalasi ko‘plab pedagog, musiqashunos va faylasuf olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlarda milliy musiqa namunalarining yoshlar tarbiyasiga ta’siri, ularning estetik didini shakllantirishdagi o‘rni hamda ma’naviy qadriyatlarni singdirishdagi ahamiyati keng yoritilgan.

Musiqa pedagogikasi sohasida faoliyat olib borgan olimlardan Fitrat milliy san’at va musiqa xalqning ma’naviy qiyofasini belgilovchi muhim omil ekanligini ta’kidlaydi. Uning ilmiy qarashlarida milliy kuy va qo‘shiqlarning yosh avlod ongida estetik tafakkur va milliy o‘zlikni shakllantirishdagi roli alohida ko‘rsatib o‘tilgan [8]. Shuningdek, musiqashunos olim Yunus Rajabiy o‘z tadqiqotlarida maqom san’ati va xalq musiqasining tarbiyaviy imkoniyatlarini ochib bergan. Olimning fikricha, maqom va an’anaviy musiqa inson qalbiga ruhiy poklanish, sabr-toqat va ezgulik tuyg‘ularini singdiradi [9]. Bu qarashlar bugungi ta’lim tizimida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Pedagog olima M. Ahmedovaning ilmiy ishlarida musiqa darslarida milliy musiqiy materiallardan foydalanish o‘quvchilarning ma’naviy madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan [10]. Tadqiqotlarda ayniqsa xalq qo‘shiqlari va folklor namunalaridan foydalanish o‘quvchilarning tarixiy xotirasini mustahkamlashi qayd etilgan. Bundan tashqari, Alisher Navoiy asarlarida ham musiqa va axloqiy kamolot o‘rtasidagi bog‘liqlik haqida qimmatli fikrlar mavjud. Mutafakkir inson qalbini tarbiyalashda san’atning, xususan musiqaning ruhiy ta’sir kuchiga yuqori baho bergan [11]. Bu qarashlar sharqona tarbiya an’analarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

So‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlarda globallashuv jarayonida yoshlarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash masalasi ham keng tadqiq etilmoqda. Jumladan, N. Qodirovning ilmiy ishlarida milliy musiqa yoshlarni ommaviy madaniyatning salbiy ta’siridan himoya qiluvchi muhim vosita sifatida baholanadi [12]. Tadqiqotlarda mahalliy musiqiy uslublar yoshlarning milliy tafakkurini mustahkamlashi va ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashi ko‘rsatib berilgan. Xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ham musiqa va ma’naviy tarbiya o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganilgan. Amerikalik pedagog olim Bennett Reimer musiqa ta’limining asosiy vazifasi insonning hissiy va ma’naviy dunyosini boyitishdan iborat ekanligini ta’kidlaydi [13]. Ushbu ilmiy qarashlar milliy musiqa asosida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning pedagogik ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, mahalliy musiqiy uslublar o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy rivojlanishida muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Biroq zamonaviy ta’lim jarayonida ushbu imkoniyatlardan foydalanish metodikasini takomillashtirish va innovatsion yondashuvlarni keng qo‘llash zarurati mavjud [14]. Metodologiya. Mazkur tadqiqotda mahalliy musiqiy uslublarning o‘quvchilar ma’naviy-axloqiy rivojiga ta’sirini o‘rganishda pedagogik, psixologik va musiqashunoslikka oid ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, kuzatish, suhbat hamda pedagogik tajriba metodlari qo‘llanildi.

Dastlab mavzuga oid ilmiy-pedagogik adabiyotlar, davlat ta’lim standartlari va musiqa ta’limiga oid me’yoriy hujjatlar o‘rganildi. Mahalliy musiqiy uslublarning tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash maqsadida maqom, xalq qo‘shiqlari, folklor va an’anaviy ijrochilik namunalarining mazmuni tahlil qilindi. Ushbu jarayonda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari ham hisobga olindi [8]. Tadqiqotning amaliy bosqichida umumta’lim maktablari o‘quvchilari bilan pedagogik kuzatuv ishlari olib borildi. Musiqa mashg‘ulotlarida milliy kuy va qo‘shiqlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning ma’naviy dunyosi, estetik didi va axloqiy qarashlaridagi o‘zgarishlar o‘rganildi [10]. Shu bilan birga, o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasida suhbat va savolnomalar tashkil etildi.

Qiyosiy tahlil metodidan foydalanish orqali milliy musiqiy materiallar asosida tashkil etilgan darslar bilan an’anaviy usullarda olib borilgan mashg‘ulotlar samaradorligi taqqoslandi [12]. Natijalar milliy musiqiy uslublardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning darsga qiziqishi, ijodiy faolligi va milliy qadriyatlarga hurmati yuqori bo‘lishini ko‘rsatdi. Tadqiqot metodologiyasining asosiy tamoyillari sifatida ilmiylik, tizimlilik, milliylik va pedagogik uzviylik prinsiplari belgilab olindi. Shu asosda mahalliy musiqiy uslublarning o‘quvchilar ma’naviy-axloqiy rivojidagi ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mahalliy musiqiy uslublar o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy rivojlanishida muhim pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, milliy kuy-qo‘shiqlar, maqom san’ati, folklor va an’anaviy ijrochilik namunalaridan ta’lim jarayonida foydalanish o‘quvchilarning milliy qadriyatlarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularda ma’naviy barkamollikni shakllantirishga yordam beradi. Musiqa darslari davomida milliy meros namunalarini tinglash va tahlil qilish orqali o‘quvchilarda estetik tafakkur, axloqiy madaniyat hamda ijtimoiy faollik rivojlanishi kuzatildi [15]. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, zamonaviy yoshlar ongiga ommaviy madaniyatning kuchli ta’siri mavjud bo‘lib, bu holat ayrim hollarda milliy qadriyatlarga befarqlikni yuzaga keltirmoqda. Shu sababli ta’lim tizimida mahalliy musiqiy uslublardan keng foydalanish yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Chunki xalq musiqasi va milliy kuylar yosh avlod qalbida vatanparvarlik, milliy g‘urur va ajdodlar merosiga hurmat tuyg‘ularini uyg‘otadi [16].

Musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta’sir qiluvchi san’at turi sifatida o‘quvchilarning hissiy olamiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, milliy musiqiy namunalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning darsga qiziqishi yuqori bo‘ldi, ular mashg‘ulotlarda faolroq ishtirok etdilar hamda milliy san’atga nisbatan ijobiy munosabat shakllandi. Ayniqsa, maqom va xalq qo‘shiqlarini tinglash jarayonida o‘quvchilarda sabr-toqat, mulohazakorlik va estetik did kabi sifatlar rivojlangani kuzatildi [17]. Shuningdek, tadqiqotda mahalliy musiqiy uslublarning tarbiyaviy imkoniyatlari faqat musiqa fanida emas, balki boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda qo‘llanilganda ham samarali natija berishi aniqlandi. Jumladan, tarix, adabiyot va ma’naviyat darslarida milliy musiqa namunalaridan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Bu esa fanlararo integratsiyaning pedagogik samaradorligini oshiradi [18].

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat aniqlandiki, o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy rivojida nafaqat musiqaning o‘zi, balki uni o‘qitish usullari ham katta ahamiyatga ega. Agar o‘qituvchi darsni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etsa, milliy kuy va

qo‘shiqlarning mazmun-mohiyatini hayotiy misollar bilan tushuntirsa, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi yanada ortadi. Shu bois musiqa o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirish va innovatsion metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Bugungi globallashuv davrida yoshlarning ma’naviy immunitetini mustahkamlash dolzarb masalaga aylangan. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mahalliy musiqiy uslublar yoshlarni turli yot g‘oyalardan himoya qiluvchi ma’naviy vosita sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy musiqa orqali yosh avlod qalbida ezgulik, insonparvarlik va milliy o‘zlikni anglash hissi shakllanadi. Shu sababli umumta’lim maktablari, san’at maktablari va oliy ta’lim muassasalarida milliy musiqiy merosdan foydalanish ko‘lamini yanada kengaytirish zarur.

Natijalar. Tadqiqot jarayonida mahalliy musiqiy uslublarning o‘quvchilar ma’naviy-axloqiy rivojiga ta’siri nazariy va amaliy jihatdan o‘rganildi hamda bir qator muhim natijalarga erishildi. Tadqiqot davomida umumta’lim maktablari o‘quvchilari bilan olib borilgan kuzatuv, suhbat va pedagogik tajribalar asosida milliy musiqa namunalarining yoshlar tarbiyasidagi samaradorligi aniqlandi.

Avvalo, musiqa mashg‘ulotlarida xalq kuy-qo‘shiqlari, maqom, folklor va an’anaviy ijrochilik namunalaridan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirgani kuzatildi. Oddiy nazariy darslarga nisbatan milliy musiqiy materiallar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning faolligi yuqori bo‘ldi. Ular dars davomida o‘z fikrlarini erkin bayon qilishga, kuy va qo‘shiqlarning mazmunini tahlil qilishga hamda milliy san’at haqida mustaqil mulohaza yuritishga harakat qildilar.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mahalliy musiqiy uslublardan foydalanilgan darslar o‘quvchilarning ma’naviy dunyosiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Ayniqsa, milliy kuy-qo‘shiqlarni tinglash va ularning mazmunini sharhlash orqali o‘quvchilarda insonparvarlik, mehr-oqibat, kattalarga hurmat va milliy qadriyatlarga sodiqlik kabi axloqiy fazilatlar shakllangani aniqlandi. Shu bilan birga, o‘quvchilarda milliy merosga qiziqish ortib, ular xalq musiqasi va an’anaviy san’at namunalari haqida qo‘shimcha ma’lumot izlashga intildilar. Amaliy tajribalar davomida maqom va folklor namunalaridan foydalanilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning estetik didi ham rivojlangani kuzatildi. Ular musiqaning ohang, ritm va mazmun jihatlariga chuqurroq e’tibor bera boshladilar. Natijada o‘quvchilarda go‘zallikni his qilish, san’atni qadrlash va ijodiy tafakkur yuritish ko‘nikmalari shakllandi. Bu esa musiqa ta’limining nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligini yana bir bor tasdiqladi.

Tadqiqot davomida o‘quvchilarning milliy o‘zlikni anglash hissida ham ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Milliy musiqa namunalari bilan muntazam tanishib borish ularning ajdodlar merosiga bo‘lgan hurmatini kuchaytirdi. O‘quvchilar xalq kuy va qo‘shiqlarida aks etgan tarixiy voqealar, urf-odatlar hamda milliy qadriyatlarni anglay boshladilar. Bu esa yoshlarning vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishiga xizmat qildi. Shuningdek, tadqiqot natijalari musiqa darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda milliy musiqiy uslublardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishini ko‘rsatdi. Interfaol metodlar, guruhli ishlash, musiqiy tahlil va ijodiy topshiriqlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlandi. Ayniqsa, musiqiy chiqishlar va ijodiy loyihalar orqali o‘quvchilarning jamoa bilan ishlash ko‘nikmalari ham mustahkamlandi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mahalliy musiqiy uslublar o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy rivojlanishida muhim tarbiyaviy vosita hisoblanadi. Milliy kuy-qo‘shiqlar, maqom san’ati, folklor va an’anaviy ijrochilik namunalari yosh avlod qalbida milliy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, insonparvarlik hamda estetik did kabi fazilatlarni shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, musiqa ta’limida mahalliy musiqiy uslublardan samarali foydalanish o‘quvchilarning ma’naviy dunyosini boyitadi, ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va milliy o‘zlikni anglash hissini mustahkamlaydi. Shuningdek, milliy musiqa namunalarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularning ijtimoiy

va madaniy faolligini kuchaytirishi aniqlandi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘un holda qo‘llanilgan milliy musiqiy materiallar ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa musiqa ta’limining nafaqat estetik, balki ma’naviy-axloqiy tarbiya vositasi sifatidagi ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Globallashuv jarayonida yoshlarni turli yot g‘oyalar va ommaviy madaniyatning salbiy ta’siridan himoya qilishda ham mahalliy musiqiy uslublarning o‘rni beqiyosdir. Chunki milliy musiqa xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlari va ma’naviy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Shu sababli umumta’lim maktablari, san’at maktablari hamda oliy ta’lim muassasalarida milliy musiqiy merosdan keng foydalanish, yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashning muhim omillaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Kelgusida mahalliy musiqiy uslublarning pedagogik imkoniyatlarini yanada chuqurroq o‘rganish, innovatsion o‘qitish metodlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi. Shu orqali ma’naviy barkamol, milliy qadriyatlarga sodiq va estetik didli yosh avlodni tarbiyalash imkoniyati yanada kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rajabov I.R. Maqom asoslari. – T.: O‘qituvchi, 1992 y.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2022 y.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Musiqa va san’at sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – T., 2022 y.
4. Forobiy A.N. Musiqa haqida katta kitob. – T.: Fan, 1987 y.
5. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O‘qituvchi, 1992 y.
6. Matyoqubov O. An’anaviy ijrochilik san’ati. – T.: Mumtoz so‘z, 2008 y.
7. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008 y.
8. Fitrat A. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. – T.: Fan, 1993 y.
9. Rajabiy Yu. O‘zbek xalq musiqasi. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1971 y.
10. Ahmedova M. Musiqa ta’limida ma’naviy tarbiya asoslari. – T.: Tafakkur, 2018 y.
11. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – T.: Sharq, 2005 y.
12. Qodirov N. Yoshlar ma’naviyatini shakllantirishda milliy qadriyatlarning o‘rni. – Samarqand: Zarafshon, 2020 y.
13. Reimer B. A Philosophy of Music Education. – New Jersey: Prentice Hall, 1989 y.
14. Yo‘ldoshev J. Pedagogika va tarbiya nazariyasi. – T.: O‘qituvchi, 2017 y.
15. Rasulov A. Musiqa va ma’naviyat uyg‘unligi. – T.: Ma’naviyat, 2019 y.
16. Tursunov Q. Milliy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – Buxoro: Durdona, 2021y.
17. Jabborov T. Maqom san’atining tarbiyaviy ahamiyati. – T.: Fan va texnologiya, 2016 y.
18. Karimova D. Pedagogik integratsiya va zamonaviy ta’lim. – Samarqand: Zarafshon, 2020 y.